

# РОЗДІЛ I

## СУЧАСНА АГРАРНА ПОЛІТИКА І ЗАВДАННЯ АГРАРНОЇ ЕКОНОМІЧНОЇ ОСВІТИ

УДК 338.43.01

**С. І. Дем'яненко,**  
д-р екон. наук, професор,  
зав. кафедри економіки  
агропромислових формувань, ДВНЗ «Київський  
національний економічний  
університет імені Вадима Гетьмана»

### СУЧАСНА АГРАРНА ПОЛІТИКА УКРАЇНИ: ПРИНЦИПИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

*Розглянуто ключові елементи теорії економіки з позицій економічних засад її розбудови. Проаналізовано проблеми, що стоять перед аграрною економічною наукою при визначенні напрямків розвитку аграрної політики держави, зокрема щодо підтримки аграрної сфери економіки*

**КЛЮЧОВІ СЛОВА:** енергія, продовольство, аграрна політика, інституціональна розбудова, навчальний процес і перепідготовка кадрів, інноваційний процес.

**KEY WORDS:** energy, foods, agricultural policy, institutional development, educational process and retraining, innovational process.

Виходячи з основної дилеми економіки, яка полягає в обмеженості виробничих ресурсів і необмеженості потреб людей або суспільства в товарах і послугах, основним завданням економіки як науки є визначення напрямків використання цих обмежених ресурсів. Для того, щоб це зробити в сучасних умовах, які визначають процеси глобалізації, а також фінансова, енергетична і продовольча кризи, потрібні відповідні нові підходи в теорії економіки та прикладних наукових розробках.

В економічній теорії потрібно повернутися до вихідних засад економічного розвитку. Мова має йти, перш за все, про енергетичні засади, на яких базується життя людей. Необхідно переосмислити підвалини економічної теорії та розбудовувати її не на тру-

довій, а на енергетичній основі. Слід зазначити, що основи економічної теорії, що ґрунтується на енергетичних засадах, були закладені саме українськими вченими — Сергієм Подолинським, який дискутував з К. Марксом стосовно теорії трудової вартості, і найімовірніше, під впливом якого Маркс прийшов до її заперечення на останніх сторінках IV тому «Капіталу», та Володимиром Вернадським, першим Президентом НАНУ. Значний внесок у дослідження цих питань зробив і наш сучасник, Герой України Микола Руденко, який стверджував, що субстанцію додаткової вартості слід бачити там, де народжується нова матерія, а разом із новою матерією — нова енергія. Це відбувається лише в процесі фотосинтезу. Свого часу, мільйони й мільярди років тому назад за допомогою фотосинтезу були створені такі джерела енергії, як вугілля, нафта, газ, що мають органічне походження. Сучасна світова історія, зокрема, історія збройних конфліктів, у своїй основі також має боротьбу за джерела енергії. Продукти харчування — це головне джерело енергії, без якого неможливе життя людини на Землі.

Американські вчені з Технологічного інституту штату Джорджії провели масштабне дослідження за період з 1400 по 1900 роки, протягом якого на Землі сталося 4,5 тис. військових конфліктів. Встановлено чітку закономірність виникнення війн, пов'язану з вартістю продуктової корзини тодішніх жителів Землі. Циклічні зменшення врожаїв призводили до продовольчого дефіциту та зростання цін на продукти харчування, і, найперше, зерна. Тоді, коли ціна на зерно досягала певного рівня, починалася війна. У свою чергу, війни призводили до загибелі селян, основних учасників збройних конфліктів, що ще більше погіршувало ситуацію з продуктами харчування та викликало голод, епідемії і скорочення населення. Автори дослідження побоюються, що в результаті глобального потепління, енергетичної, продовольчої та інших криз на Землі може повторитися аналогічний сценарій. Це ще раз підкреслює значення сільського господарства в історичному розвитку людства як основи існуючої цивілізації.

Питанням розбудови вітчизняної аграрної політики присвячені роботи багатьох українських і зарубіжних економістів, серед яких В. Галушко, П. Гайдуцький, В. Геець, С. Кваша, О. Могильний, Т. Осташко, П. Саблук, Є. Серова, Ш. фон Крамон-Таубадель, М. Хорунжий, В. Юрчишин та ін. Серед розмаїття поглядів і пропозицій щодо напрямків розвитку аграрної політики України можна чітко виділити два основні напрямки: державно-протекціоністський та ліберально-ринковий. Прихильники дер-

жавно-протекціоністського напрямку ратують за суцільний державний протекціонізм щодо сільського господарства, не зважаючи на те, що в галузі функціонує понад 30 крупних агроформувань, кожне з яких орендує сотні тисяч гектарів землі, а власниками цих формувань здебільшого є іноземці. Навряд чи доцільно обмежені кошти державного бюджету витратити на підтримку таких та їм подібних аграрних формувань, які, до речі, виробляють понад 30 % валової і понад 60 % товарної сільськогосподарської продукції. Прихильники ліберально-ринкового напрямку, навпаки, виступають за усунення держави від регулювання ринкових процесів в агробізнесі та перехід на саморегулюючі системи з широким залученням до управління галуззю самоврядних громадських об'єднань суб'єктів агробізнесу, ігноруючи при цьому необхідність підтримки дрібного і середнього агробізнесу та розвитку сільських територій.

Така трактовка проблем, що стоять перед економічною і, зокрема, аграрною наукою, обумовили мету даної статті, яка зводиться до визначення ключових напрямків розвитку аграрної політики в Україні.

Україна у світовій аграрній спеціалізації займає одне з провідних місць. Від того, як буде розвиватися сільськогосподарське виробництво в Україні, значною мірою залежатимуть світові баланси основних продовольчих культур. Тому для прискореного розвитку сільського господарства України, підвищення його конкурентоздатності та інтеграції до світових аграрних ринків необхідно забезпечити адекватну цим цілям аграрну політику держави, складовою якої є система державної підтримки галузі. Враховуючи специфіку української економіки і місця в ній сільського господарства, політика підтримки галузі не може копіювати практику країн з розвинутою економікою, в яких частка сільського господарства у структурі валового внутрішнього продукту і виробництво валового внутрішнього продукту на душу населення, відповідно, на порядок нижчі та вищі ніж в Україні. В Україні мають бути розроблені власні засади підтримки аграрного сектору економіки, які дозволили б значно скоротити відставання від економічно розвинутих країн у продуктивності та ефективності аграрної галузі.

Основними принципами аграрної політики в Україні мають бути такі:

- Відокремлення аграрної політики від завдань розвитку села. Розвиток села має визначати окрема державна програма, яка б забезпечила комплексний підхід до розвитку сільських територій, ставлячи в центр уваги людину, що живе й працює в сільській місцевості.

- Забезпечення стабільних і прозорих умов для діяльності всіх суб'єктів агропромислового комплексу. Завдання держави при цьому має полягати у гарантуванні рівних умов для всіх видів підприємницької діяльності галузі й, перш за все, для залучення інвестицій.

- Створення висококонкурентного аграрного виробництва і забезпечення продовольчої безпеки держави, що проявляється у гарантуванні постійної фізичної та економічної доступності всіх громадян до безпечних продуктів харчування у відповідності з індивідуальними смаками та потребами з метою підтримки активної й здорової життєдіяльності. Основним шляхом досягнення продовольчої безпеки держави є стимулювання попиту на продукти харчування шляхом підвищення доходів громадян та прямої адресної підтримки малозабезпечених верств населення.

- Скорочення неефективних, неринкових державних витрат, таких як цінова підтримка, та розширення заходів, що максимізують довготривалі вигоди для сільського господарства. Основною характеристикою цих заходів є те, що вони не створюють викривлень у дії ринкових механізмів при виробництві чи торгівлі на аграрному ринку, або ж мінімізують такі викривлення. Фінансування цих заходів повинно здійснюватися за рахунок державних бюджетних програм.

- Відповідність вітчизняного законодавства основним правилам і нормам СОТ та ЄС у сфері регулювання агробізнесу, зокрема щодо стандартизації, якості продукції, безпеки харчування.

В Україні серед політиків та економістів-аграрників немає чіткого розуміння того, що держава повинна витратити обмежені кошти державного бюджету не на проїдання, зокрема, цінову підтримку, субсидування виробництва окремих видів сільськогосподарської продукції, накопичення державних резервів продовольства, а на стимулювання приватних інвестицій у галузь, інституціональну розбудову, створення ринкової інфраструктури. Результатом цього є постійне лобіювання виділення коштів державного бюджету на цілі, які не стимулюють сталий розвиток сільського господарства в країні.

До перспективних напрямків витрачання бюджетних коштів слід також віднести підтримку і розвиток наукових розробок та навчання і перепідготовку кадрів. Це та ланка, потягнувши за яку, можна витягти весь ланцюг проблем. Наукові розробки фундаментального і прикладного характеру потрібні для просування в царині нових технологій, зокрема, розробки нових джерел енергії, а навчання і перепідготовка кадрів — для того, щоб йти в ногу з сучасними тен-

денціями в економічній науці, менеджменті, управлінні якістю. Завдання вітчизняної аграрної економічної науки — не тільки йти в ногу з часом, але й діяти на випередження. Коли відомого канадського хокеїста Вейна Гретцкі запитали в чому секрет його успіху, він відповів: «Я прямую не туди, де зараз знаходиться шайба, а туди де вона буде через якусь мить». Тобто, він грає на випередження і в цьому секрет його успішної гри.

Для того, щоб нам діяти на випередження, потрібно перш за все здійснювати інновації у навчальний процес та забезпечити сприяння розвитку аграрної науки з боку держави. Аграрна наука — це та сфера суспільного і економічного життя країни, яка не може успішно функціонувати лише за рахунок ринкових механізмів і потребує сприяння держави, перш за все, у вигляді бюджетного фінансування. Наукові дослідження у сфері сільського господарства відіграють важливу роль у вдосконаленні технологій, що знижують виробничі витрати, підвищують урожайність сільськогосподарських культур, продуктивність тварин та хворобостійкість рослин і тварин і, як наслідок, збільшують обсяги виробництва продукції та знижують ціни на продовольчі товари. Бюджетні витрати на науково-дослідницьку діяльність повинні передбачати витрати на фінансування практичних та прикладних розробок, наукової частини державних, міжгалузевих та галузевих програм, фундаментальних досліджень наукових установ як загального характеру, так і щодо окремих видів продукції.

Не дивлячись на те, що інвестиції у наукові розробки значно підвищують продуктивність сільського господарства, а їх середньорічний рівень рентабельності за даними Світового Банку становить близько 43 %, у країнах, що розвиваються, обсяги цих інвестицій є вкрай недостатніми. Тут приватні інвестиції в інноваційні розробки у сільському господарстві становлять всього 6 % від їх загальної суми, а 94 % — це державні інвестиції. На жаль, обсяги цих державних інвестицій також не є достатніми, особливо порівняно з приватними інвестиціями у розвинутих капіталістичних країнах, де вони складають лівову частку загальних інноваційних інвестицій у галузь [3].

Із загальної суми інвестицій на інноваційні розробки у сільському господарстві близько половини використовується на дослідницькі роботи, пов'язані з так званим «супроводженням» продукту, мета якого полягає у забезпеченні стабільної врожайності та стійкості до спалахів епідемій нових хвороботворних організмів. Прикладом таких дослідницьких робіт можуть бути роботи по боротьбі з новим типом збудника лінійної іржі пшениці, що не-

давно виник. Враховуючи вузьку базу генетичної стійкості існуючих зернових культур основних зернових регіонів світу до цього типу захворювання, потенційні втрати виробництва зерна можуть бути непередбачуваними. Тому селекціонерами і експертами в області патології рослин зараз приймаються зусилля у міжнародному масштабі з виведення стійких генотипів та їх передачі сільськогосподарським виробникам з метою запобіганню глобальної епідемії.

Однак низький рівень витрат на науково-дослідні роботи у сільському господарстві це лише частина проблеми, що стоїть на шляху розробок і впровадження інновацій у галузі. Для задоволення стрімко зростаючих ринкових вимог і підвищення ефективності та результативності науково-дослідних робіт потрібні колективні дії і партнерство широкого кола суб'єктів, пов'язаних з інноваційними системами. Багато державних науково-дослідних організацій зіштовхуються з серйозними обмеженнями інституціонального характеру, що знижують результативність їх роботи та можливості залучати додаткові кошти. Для подолання цих обмежень необхідні серйозні реформи. Крім цього, країни, що розвиваються, зіштовхуються з обмеженими можливостями фінансувати науково-дослідні роботи у сільському господарстві та не можуть фізично здійснювати значну частину сучасних науково-дослідних робіт. Таким чином, виникає питання: яким чином можна укрупнити заклади, що змогли б займатися фінансуванням і організацією науково-дослідних робіт на багатонаціональній основі.

Сучасний рівень розвитку сільського господарства передбачає широке коло учасників інноваційного процесу — фермерів, агробізнесу, громадянського суспільства. Налагодження взаємозв'язку між технологічним прогресом, інституціональними новаторськими рішеннями і вимогами ринків для залучення до них учасників інноваційного процесу є серцевиною майбутнього зростання продуктивності галузі. Мета цих партнерських взаємовідносин полягає у підвищенні попиту на інноваційні розробки за рахунок безпосередньої участі його учасників, особливо сільськогосподарських виробників, у процесі прийняття рішень, пов'язаних з напрямками науково-дослідних робіт. Також у цьому процесі має зростати роль міжнародних і регіональних організацій, зокрема щодо питань фінансування цих робіт.

З метою адаптації системи вищої та професійно-технічної аграрної освіти до вимог ринкової економіки та її розвитку необхідно кардинально переглянути зміст навчальних програм, дисциплін та методик їх викладання, впровадити реальну можливість вибору студентами предметів та викладачів, що їх читають. Потріб-

но покращити фінансування вищих і, особливо, професійно-технічних закладів, підвищити оплату праці викладачів відповідно до чинного законодавства України та поновити матеріально-технічну базу навчальних закладів, зокрема в сфері комп'ютеризації й доступу до Інтернету. Важливим елементом удосконалення професійно-технічної освіти має стати її соціальна, а не тільки професійна спрямованість.

За прикладом розвинутих країн Заходу вищі навчальні заклади України аграрного спрямування мають стати центрами розвитку аграрної науки, зокрема й економічної. Поєднання навчальної і науково-дослідної роботи у вищих навчальних закладах дасть можливість підняти рівень якості обох цих напрямків. Для цього потрібно, щоб навантаження професорсько-викладацького складу, виходячи з якого формуються штати та посадові оклади, складалося з двох частин, відповідно, навчального й наукового.

З вище викладеного можна зробити наступні висновки. Аграрна економічна наука має запропонувати напрямки розвитку агропромислового комплексу держави, сформулювати засади нової аграрної політики та політики розвитку села. Ця нова політика не може й не повинна копіювати аграрну політику Європейського Союзу, США чи Канади. Вона має враховувати українські реалії та сучасні напрямки розвитку світової економіки, які визначає процес глобалізації. Метою нової аграрної політики України має стати створення високоефективного, конкурентного, спеціалізованого аграрного сектору економіки, що забезпечить провідне місце України у світовому аграрному поділі праці та створить умови для її інтеграції до Європейського Союзу. Критерієм оцінки аграрної політики має стати зростання продуктивності та ефективності сільського господарства й інших галузей АПК України.

## **Література**

1. Руденко М. Енергія прогресу. Нариси з фізичної економії: Вид. 2-е, допов. — Тернопіль: Дружба, 2005. — 412 с.
2. Руденко М. Глобалізація і Україна // Дзеркало тижня. — № 26 (401). — 13—19 липня 2002.
3. Доклад о мировом развитии 2008. Сельское хозяйство на службе развития: Всемирный Банк; Пер. с англ. — М.: Весь Мир, 2008. — 424 с.
4. Штефан фон Крамон-Таубадель та Сергій Зоря. Наслідки вступу до СОТ для аграрної політики в Україні // Вступ до СОТ: новий виклик економічній реформі. За редакцією Ігоря Бурковського, Ларса Хандріха та Лутца Хоффмана. — К.: Альфа-Принт, 2003.

5. Хорунжий М. Й. Аграрна політика: Навчальний посібник. — К.: КНЕУ, 1998.

6. Demyanenko Serhiy I. Globalization and Ukrainian Agriculture//Polish agriculture and food economy within the EU framework. Warsaw Agricultural University, 2006, 33—37 pp.

Стаття надійшла до редакції 17.06.2009

УДК 378.2:004.85

**Л. А. Бахчиванжи**

канд. екон. наук, доцент, зав. кафедри  
економічної теорії та аграрної економіки,

**В. В. Попович**

канд. екон. наук, доцент,  
декан економічного факультету,

**Н. В. Чижевська**

старший викладач кафедри економічної кібернетики  
(Одеський державний аграрний університет)

## **ШЛЯХИ, ФОРМИ І ЗАСОБИ ВПРОВАДЖЕННЯ КОМП'ЮТЕРНИХ ТЕХНОЛОГІЙ У ПРОВЕДЕННЯ ДЕРЖАВНИХ ІСПИТІВ НА ЕКОНОМІЧНОМУ ФАКУЛЬТЕТІ**

*Стаття присвячена управлінню навчальним процесом. У роботі висвітлено сучасні методи оцінювання знань студентів у процесі складання державних іспитів із застосуванням комп'ютерних технологій. Автори висвітлюють досвід побудови системи накопичення та обробки атестаційної інформації за допомогою програмного пакету EXCEL.*

**КЛЮЧОВІ СЛОВА:** комп'ютерні технології у вищій освіті, державні іспити, державна атестація, контроль знань, оцінка практичних навичок, тестовий контроль.

**KEY WORDS:** computer technology in higher education, State Exam, State certification of specialists, control knowledge, assessment of practical skills, test control.

Невід'ємним елементом управління навчальним процесом у вищій школі є контроль знань, на який покладена роль важливої умови підвищення ефективності навчально-пізнавальної діяльності студентів. Контроль покликаний сприяти не тільки визначенню рівня і якості засвоєння навчального матеріалу, виявлення ус-